

ŠKOLNÍ PROGRAM PROTI ŠIKANOVÁNÍ

1. Úvod

Šikanování je mimořádně nebezpečná forma násilí, která ohrožuje základní výchovné a vzdělávací cíle školy. Šikana se v zárodečné fázi vyskytuje v téměř každé škole, a proto je nutné věnovat tomuto jevu zvláštní pozornost.

Při šikaně jde vždy o projev patologických mezilidských vztahů.

Program proti šikanování vychází z **Metodického pokynu ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikany ve školách a školských zařízeních.**

Je součástí **Preventivního programu školy** a měli by se s ním seznámit pracovníci školy.

S programem budou také seznámeni žáci na třídnických hodinách a jejich zákonní zástupci na třídních schůzkách.

Součástí programu jsou základní informace o šikaně, opatření k prevenci šikany a krizový plán při výskytu šikany ve škole.

Škola je povinna zajišťovat bezpečnost a ochranu zdraví v průběhu vyučování a předcházet vzniku rizikového chování.

Každý pedagog musí šikaně předcházet a její projevy neprodleně řešit v souladu se Školním řádem.

Tento Školní program proti šikanování ve škole slouží k vytvoření bezpečného, respektujícího a pomoc a spolupráci poskytujícího prostředí ve škole. Zaměřuje se především na prevenci šikany a nabízí postupy řešení šikanování. Je určen všem pedagogickým pracovníkům školy, dále pak nepedagogickým pracovníkům, žákům a rodičům.

Charakteristika šikany

Šikanování je všudypřítomné a může nás doprovázet po celý život. Šikanování je nebezpečně rozbujelou sociální nemocí ve společnosti, jejímž důsledkem je poškozování zdraví jednotlivce, skupiny, včetně rodiny. Pro vztah, který označujeme za šikanování, je příznačná naprostá asymetrie sil, kdy mocnější zneužívá slabšího a pošlapává jeho základní lidská práva. Ve škole se šikana projevuje jako agresivní chování ze strany žáka/ů vůči žákovi nebo skupině žáků či učitelů. V právní praxi bývá pojem šikana používán jako synonymum pro **úmyslné opakované jednání**, které je namířené proti jinému subjektu a které útočí na jeho lidskou důstojnost. Je proto důležité šikanování včas rozpoznat, správně postupovat v jeho šetření a účinně ho ve spolupráci s vedením školy a školním preventivním týmem „léčit“.

Cíl programu

Cílem programu je vytvořit ve škole bezpečné, respektující a spolupracující prostředí. Důležité je zaměřit se na oblast komunikace a vztahů mezi žáky ve třídách, a to bez ohledu na to, zda tam k projevům šikany již došlo či ne.

Školní program proti šikanování má 13 hlavních součástí:

1. zmapování situace – analýza a evaluace
2. motivování pedagogů pro změnu vztahů ve třídách
3. společné vzdělávání všech pedagogů v oblasti prevence a bezpečí ve školách
4. užší realizační tým, ŠKOLNÍ PREVENTIVNÍ TÝM (školní metodik prevence, výchovný poradce, zástupce vedení školy), spolupracuje s třídními učiteli a dalšími pedagogickými pracovníky
5. společný postup při řešení šikanování – scénář pro obyčejnou počáteční šikanu, základní krizový scénář pro výbuch pokročilé šikany
6. primární prevence v třídních hodinách (hodiny VO)
7. primární prevence ve výuce - zapracována do jednotlivých vyučovacích předmětů
8. primární prevence ve školních i mimoškolních programech mimo vyučování
9. ochranný režim (školní řád, účinné dohledy učitelů)
10. spolupráce s rodiči
11. školní poradenské služby
12. spolupráce se specializovanými zařízeními
13. vztahy se školami v okolí

2. Co je a co není šikana

Základní formy:

- **přímá šikana** – většinou fyzická šikana: bití, vydírání, loupeže, poškozování věcí, sexuální násilí
- **nepřímá šikana** - psychická šikana: nadávky, pomluvy, vyhrožování, zesměšňování, ignorace
- **kyberšikana a kombinované formy šikany:** falešné profily, uzavřené skupiny tříd či kolektivů ze školy na sociálních sítích, vulgární komentáře, výhružné koláže

Hlavní rysy lze popsat následovně:

Jeden nebo více žáků úmyslně a většinou opakovaně týrá a zotročuje spolužáka či spolužáky a používá k tomu agresi a manipulaci.

Šikana je každé chování, které splňuje tyto znaky:

- je cílené vůči jedinci nebo skupině
- je obvykle opakované, často dlouhodobé
- jeho záměrem je oběti ohrozit, ponížit či zastrašit
- oběť se mu neumí bránit a dlouhodobě trpí

Šikana není:

- jednorázová rvačka, nevhodný vtip či konflikt
- vyčlenění dítěte z kolektivu, pokud není motivováno snahou ublížit či pobavit se na jeho úkor

3. Prevence šikany

Každý pedagog, obzvláště třídní učitel, je odpovědný za vytvoření zdravého klimatu třídy.

Je povinen zejména:

- podporovat rozvíjení pozitivních vztahů mezi žáky;
- jednat s žáky jako s partnery;
- udržovat ovzduší důvěry mezi žáky a pedagogy;
- v kritických situacích dát jasně najevo, že špatné chování nelze tolerovat;
- nebýt lhostejný k projevům agresivity;
- informovat žáky i rodiče, na koho se obrátit při problémech - třídní učitel, metodik prevence, výchovný poradce, schránka důvěry, vedení školy, linka důvěry...

4. Základní postupy při řešení šikany

<p><u>První pomoc při počáteční šikaně:</u></p> <ol style="list-style-type: none">1. odhad závažnosti a formy šikany;2. rozhovor s těmi, kteří na šikanování upozornili, a s oběťmi;3. nalezení vhodných svědků;4. individuální rozhovory se svědky (nepřípustné je společné vyšetřování agresorů a svědků a konfrontace oběti s agresory);5. ochrana oběti;6. předběžné vyhodnocení a volba ze dvou typů rozhovoru:<ol style="list-style-type: none">a) rozhovor s oběťmi a rozhovor s agresory (směřování k metodě usmíření);b) rozhovor s agresory (směřování k metodě vnějšího nátlaku);7. realizace vhodné metody:<ol style="list-style-type: none">a) metoda usmíření;b) metoda vnějšího nátlaku (výchovný pohovor nebo výchovná komise s agresorem a jeho rodiči);8. třídní hodina:<ol style="list-style-type: none">a) efekt metody usmíření;b) oznámení potrestání agresorů;9. rozhovor s rodiči oběti;10. třídní schůzka;11. práce s celou třídou.	<p><u>Krizový scénář pro výbuch skupinového násilí při pokročilé šikaně:</u></p> <p>A. První (alarmující) kroky pomoci</p> <ol style="list-style-type: none">1. zvládnutí vlastního šoku – bleskový odhad závažnosti a formy šikany;2. bezprostřední záchrana oběti, zastavení skupinového násilí <p>B. Příprava podmínek pro vyšetřování</p> <ol style="list-style-type: none">3. zalarmování pedagogů na poschodí a informování vedení školy;4. zabránění domluvě na křivé skupinové výpovědi;5. pokračující pomoc oběti (přivolání lékaře);6. oznámení na policii, paralelně – navázání kontaktu se specialistou na šikanování, informace rodičům <p>C. Vyšetřování</p> <ol style="list-style-type: none">7. rozhovor s obětí a informátory;8. nalezení nejslabších článků, nespolupracujících svědků;9. individuální, případně konfrontační rozhovory se svědky;10. rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi agresory, není vhodné konfrontovat agresora (agresory) s obětí (oběťmi) <p>D. Náprava</p> <ol style="list-style-type: none">11. metoda vnějšího nátlaku a změna konstelace skupiny.
--	--

Nepřímé (varovné) znaky šikanování mohou být např.:

- Žák je o přestávkách často osamocený, ostatní o něj nejeví zájem, nemá kamarády.
- Při týmových sportech bývá jedinec volen do mužstva mezi posledními.
- O přestávkách vyhledává blízkost učitelů.
- Má-li žák promluvit před třídou, je nejistý, ustrašený.
- Působí smutně, nešťastně, stísněně, mívá blízko k pláči.
- Stává se uzavřeným.

- Jeho školní prospěch se někdy náhle a nevysvětlitelně zhoršuje.
- Jeho věci jsou poškozené nebo znečištěné, případně rozházené. Zašpiněný nebo poškozený oděv.
- Stále postrádá nějaké své věci.
- Odmítá vysvětlit poškození a ztráty věcí nebo používá nepravděpodobné výmluvy.
- Mění svoji pravidelnou cestu do školy a ze školy.
- Začíná vyhledávat důvody pro absenci ve škole.
- Odřeniny, modřiny, škrábance nebo řezné rány, které nedovede uspokojivě vysvětlit.

Doporučení rodičům, aby si všímali zejména těchto možných příznaků šikanování:

- za dítětem nepřicházejí domů spolužáci nebo jiní kamarádi
- dítě nemá kamaráda, s nímž by trávil volný čas, s nímž by si telefonovalo apod. - dítě není zváno na návštěvy k jiným dětem
- nechutí jít ráno do školy (zvláště, když dřív mělo dítě školu rádo). Dítě odkládá odchod z domova, případně je na něm možno při bedlivější pozornosti pozorovat strach. Ztráta chuti k jídlu.
- dítě nechodí do školy a ze školy nejkratší cestou, případně střídá různé cesty, prosí o odvoz autem
- dítě chodí domů ze školy hladové (agresori mu berou svačinu nebo peníze na svačinu) - usíná s pláčem, má neklidný spánek, křičí ze snu, např. „Nechte mě!“
- dítě ztrácí zájem o učení a schopnost soustředit se na ně
- dítě bývá doma smutné či apatické nebo se objeví výkyvy nálad, zmínky o možné sebevraždě. Odmítá svěřit se s tím, co je trápí
- dítě žádá o peníze, přičemž udává nevěrohodné důvody (například opakovaně říká, že je ztratilo), případně doma krade peníze
- dítě nápadně často hlásí ztrátu osobních věcí
- dítě je neobvykle, nečekaně agresivní k sourozencům nebo jiným dětem, možná projevuje i zlobu vůči rodičům
- dítě si stěžuje na neurčité bolesti břicha nebo hlavy, možná ráno zvrací, snaží se zůstat doma. Svě zdravotní obtíže může přehánět, případně i simulovat (manipulace s teploměrem apod.)
- dítě se vyhýbá docházce do školy
- dítě se zdržuje doma víc, než mělo ve zvyku

Přímé znaky šikanování mohou být např.:

- Posměšné poznámky na adresu žáka, pokořující přezdívka, nadávky, ponižování, hrubé žerty na jeho účet. Rozhodujícím kritériem je, do jaké míry je daný žák konkrétní přezdívkou nebo "legrací" zranitelný.
- Kritika žáka, výtky na jeho adresu, zejména pronášené nepřátelským až nenávisným, nebo pohrdavým tónem.
- Nátlak na žáka, aby dával věcné nebo peněžní dary šikanujícímu nebo za něj platil.
- Příkazy, které žák dostává od jiných spolužáků, zejména pronášené panovačným tónem, a skutečnost, že se jim podřizuje.
- Nátlak na žáka k vykonávání nemorálních až trestných činů či k spoluúčasti na nich.
- Honění, strkání, šťouchání, rány, kopání, které třeba nejsou zvlášť silné, ale je nápadné, že je oběť neoplácí.
- Rvačky, v nichž jeden z účastníků je zřetelně slabší a snaží se uniknout.

5. Postup vyšetřující osoby, má-li podezření na šikanu

1. Konfrontovat svá pozorování s dalšími kolegy.
2. Co nejdříve oznámit své podezření vedení školy, výchovnému poradci, konzultovat další postup.
3. Mezi čtyřma očima vyslechnout více nezaujatých svědků, popřípadě konfrontovat svědky mezi sebou. Je zejména důležité získat odpovědi na následující otázky: Kdo je obětí, popřípadě kolik obětí je, Kdo je agresorem, kolik agresorů je. Kdo z nich je iniciátor, kdo aktivní účastník šikanování a kdo je obětí i agresorem? Co, kdy, kde, a jak dělali agresori obětem? K jak závažným agresivním a manipulativním projevům došlo? Jak dlouho šikana trvá?
4. Spojit se s rodiči případné oběti, konzultovat výskyt nepřímých znaků šikany. Poprosit je o pomoc.
5. Vyslechnout oběť – citlivě, diskrétně, zaručit bezpečí a důvěrnost informací. **NIKDY neřešit problém před celou třídou!**
6. Zajistit ochranu oběti šikany.
7. Teprve nyní vyslechnout agresory, případně konfrontovat agresory mezi sebou. **NIKDY konfrontace obětí a agresorů!** Vytipovat nejslabší článek, dovést je k přiznání či vzájemnému obviňování.
8. Požádat vedení školy o svolání výchovné komise (vedení školy, výchovný poradce, třídní učitel, školní metodik prevence, případně psycholog). Ta na základě shromážděných informací posoudí, zda se jedná o šikanu a jaký je stupeň její závažnosti /stupně 1-3 počáteční šikana, 4-5 šikana v pokročilém stádiu/, navrhne další postup vůči obětem i agresorům i třídě jako celku. Potrestání agresorů je individuální, závisí na věku, intenzitě šikany a na tom, zda se jedná o první případ či recidivu.
9. Individuálně pozvat rodiče agresorů. Seznámit je se situací, sdělit jim navrhovaná opatření, (zdůraznit možnost nápravy) a požádat je o spolupráci. Pokud odmítají, oznámit na OSPOD, řešit ve spolupráci s PPP a popřípadě zvážit i oznámení na Policii ČR.
10. Individuálně pozvat rodiče obětí šikany. Seznámit je se situací, domluvit se na opatřeních (terapie, osobnostní výcvik...)
11. Rozebrat situace ve třídě (vynechat citlivé detaily), vysvětlit nebezpečí a důsledky šikany, oznámit potrestání viníků. Třídou i nadále pozorně sledovat.
12. Pokud se situace řeší pouze odchodem některých žáků, **měl by odejít agresor, nikoli oběť!**

Nevhodné postupy při řešení šikany

Při řešení by se škola měla vyvarovat těchto nevhodných postupů:

- přehlížení, bagatelizací agresivního nebo násilného chování
- odkazování na to, aby si oběť svoji situaci řešila sama, „postavila se jí“
- nucení žáků, aby veřejně řekli, co viděli nebo se veřejně ihned na místě omlouvali
- vedení rozhovoru s žákem o situaci před ostatními žáky, vedení rozhovorů žáků zapojených do šikany společně s žáky postiženými šikanou
- nedostatečného vyhodnocení závažnosti problému a z toho plynoucí volby neadekvátních postupů nebo nepřiměřeného trestu
- emotivního řešení problému (k řešení problému je třeba přistupovat věcně)
- agresivního řešení problému (např. násilím)
- příliš autoritativního řešení (např. zastrašováním nebo vyhrožováním), což může vést spíše ke zhoršení situace, případně ke skrytějším formám šikany, nebo i k jinému rizikovému jednání
- předjímání recidivy útočnicka
- řešení i méně závažného rizikového chování v součinnosti s policií (zbytečná kriminalizace útočnicka)
- automatického obviňování oběti (sekundární viktimizace)

6. Náhlý výbuch násilí

Při náhlém výbuchu násilí vůči oběti je samozřejmě nutno postupovat odlišně. Jednat rázně, okamžitě zajistit ochranu oběti a izolovat agresory (i vzájemně- kvůli možnosti domluvit si křivou výpověď), vyslechnout oběť a svědky mezi čtyřma očima a neprodleně celou věc oznámit vedení školy.

7. Odpovědnost rodičů a komunikace školy s rodiči

- Škola informuje rodiče o programu proti šikanování.
- Když rodiče přijdou žádat o pomoc ohledně šikany svého dítěte – nereaguje pedagog obranně a nedůvěřivě. Nevyjadřuje pochybnosti, nechápe prosbu rodičů jako stížnost. Nezlehčuje situaci tvrzením, že jejich dítě provokovalo, nebo že se jednalo jenom o škádlení atd. Je nutné rodiče v klidu vyslechnout, nechat vymluvit, nepoučovat, aktivně naslouchat. Je potřeba se umět doptat na důležité informace. Podezření nebo tvrzení rodičů, že je jejich dítě šikanováno, se nesmí nikdy podcenit a je potřeba účinně a bezpečně situaci prošetřit.
- Škola nezve rodiče protagonistů šikany do školy, když ještě šikana není vyšetřena.
- Rozhovor s rodiči oběti probíhá individuálně. U počáteční šikany, která se dá vyšetřit během jednoho nebo dvou dnů, obvykle proběhne až po jejím vyšetření. Úkolem je rodiče informovat o zjištěních a závěrech školy a domluvit se na dalších opatřeních. Někdy je užitečné připravit rodiče oběti i na třídní schůzku, kde bude podána informace o řešení šikany.
- Vážnou chybou je neinformování rodičů o řešení šikany.
- Ve všech případech je potřeba informovat rodiče, že ve třídě byla šikana a škola ji řešila. U počáteční šikany zpravidla stačí podat informaci na pravidelné schůzce, u pokročilé šikany je na místě svolat schůzku mimořádnou. Vždy je důležité, aby byl na schůzce přítomný školou pověřený a vyškolený pedagog pro prevenci a řešení šikany (případně i externí odborník).

8. Nápravná opatření

- Škola bude dále pracovat s agresorem (jeho náhled na jeho chování, motivy, rodinné prostředí).
- V případě potřeby mu zprostředkovat péči pedagogicko-psychologické poradny, střediska výchovné péče nebo jiných odborníků - klinických psychologů, psychoterapeutů nebo psychiatrů (zajistí výchovný poradce nebo metodik prevence ve spolupráci s třídním učitelem).
- Pro potrestání agresorů jsou stanovena následující běžná výchovná opatření:
 - Napomenutí a důtka třídního učitele, důtka ředitele
 - Snížení známky z chování
 - Převedení do jiné třídy (pokud je to možné)

Pro nápravu situace ve skupině je potřeba pracovat s celým třídním kolektivem. Je nezbytné vypořádat se i s traumaty těch, kteří přihlíželi, ale nezasáhli (mlčící většina).

V mimořádných případech použije škola tato další opatření a postup:

- Ředitel školy doporučí rodičům ve spolupráci a na základě doporučení SVP dobrovolné umístění dítěte do pobytového oddělení SVP, případně dobrovolný diagnostický pobyt žáka v místě příslušném diagnostickém ústavu.
- Ředitel školy podá návrh orgánu sociálně právní ochrany dítěte k zahájení práce s rodinou, případně k zahájení řízení o nařízení předběžného opatření či ústavní výchovy s následným umístěním v diagnostickém ústavu.

Doporučená literatura pro oblast školního šikanování

- Kolář, M. (2011). Nová cesta k léčbě šikany. Praha: Portál.
- Kavalír, A. (Eds.) (2009). Kyberšikana a její prevence – příručka pro učitele. Plzeň: Dragon press
- Kolář, M. (2001, 2005). Bolest šikanování. Praha: Portál.
- Kolář, M. (2000, 1997). Skrytý svět šikanování ve školách. Praha: Portál.
- Kolář, M. (2003). Specifický program proti šikanování a násilí ve školách a školských zařízeních.

Kopecký, K., Krejčí, V. (2010). Rizika virtuální komunikace. (Příručka pro učitele.) Říčany, P., Janošová, P. (2010). Jak na šikanu. Praha: Grada.
Říčany, P. (1995). Agresivita a šikana mezi dětmi. Praha: Portál.
Miovský, M. a kol. (2012). Návrh doporučené struktury MPP prevence rizikového chování pro ZŠ. Praha: Klinika adiktologie 1.LF KU

Webové stránky a další odkazy s tematikou školní šikany a kyberšikany www.ditevohrozeni.cz

Bezplatná nonstop telefonická služba dostupná na lince 116 000

Společenství proti šikaně, www.sikana.org

E-Nebezpečí pro učitele, www.e-nebezpeci.cz

Národní centrum bezpečnějšího internetu, www.ncbi.cz

Zpracovala: Mgr. Eva Zvěřová – školní metodik prevence